

УДК 214:225

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2026.64.28>

ТЕОДИЦЕЯ В НОВОМУ ЗАПОВІТІ

Владислав Рязанов

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
факультет суспільних наук і міжнародних відносин, кафедра філософії
проспект Науки, 72, 49045, м. Дніпро, Україна
<https://orcid.org/0009-0000-9242-5775>*

Проблема теодицеї вже тривалий час має статус традиційної в межах християнської філософії, теології та апологетики, оскільки ставить їх перед складною світоглядною дилемою: якщо благий Бог створив досконалий світ, то з якої причини в ньому наявне зло, а якщо ні – то чи можна в такому разі говорити про Його всемогутність. Упродовж століть християнські мислителі намагалися запропонувати різноманітні розв'язання цієї проблеми, обґрунтовуючи оригінальні концепції та аргументи. Водночас остаточного й загально визнаного вирішення проблеми теодицеї досі не існує. Це частково пояснюється багатовимірністю самої проблеми, оскільки людський досвід зла охоплює природний, політичний, соціальний і моральний виміри. На перший погляд може здаватися, що проблематика теодицеї є породженням середньовічної інтелектуальної традиції, однак її витоки мають біблійний контекст. Водночас у текстах Нового Заповіту проблема теодицеї присутня радше імпліцитно. Авторів Євангелій та апостольських послань передусім цікавили етичні й сотеріологічні питання, які мали виразне антропологічне спрямування. Лише в окремих уривках Нового Заповіту можна виявити безпосередні формулювання, дотичні до проблеми теодицеї. Показовим у цьому контексті є соборне послання апостола Якова, у якому наголошується, що Бог «нікого не спокушує і Сам не спокушається злом», а відповідальність за персональне зло покладається на саму людину. Подібне осмислення проблеми теодицеї простежується і в соборному посланні апостола Івана. Що стосується Євангелій та послань апостола Павла, то в них основна увага зосереджується на христологічних і сотеріологічних аспектах, а також на темі протистояння злу, тоді як питання його онтологічного статусу безпосередньо не артикулюється. На думку низки сучасних біблеїстів, зокрема Реймонда Брауна та Ніколаса Томаса Райта, ключем до розуміння проблеми зла в Новому Заповіті є саме христологія.

Ключові слова: теодицея, Новий Заповіт, зло, проблема зла, гріх, спасіння.

Проблема зла в усі часи супроводжувала людину й суспільство. За своїм характером вона належить до «вічних» питань філософії, оскільки від самого початку існування філософської думки мислителі різних епох намагалися знайти її розв'язання, пропонуючи оригінальні підходи та концепції. Так, уже в досократичній філософії можна виявити перші спроби відповіді на проблему зла. Оригінальні підходи до її осмислення представлені також у давньоіндійській та давньокитайській філософських традиціях. Всеохопні концепції подолання зла були розроблені класиками античної думки – Платоном і Аристотелем. Водночас проблему зла не минули й провідні релігійні традиції – юдаїзм, християнство та іслам. Теологи й релігійні мислителі цих традицій прагнули осмислити зло з метою визначення його походження, природи та шляхів подолання. Важливо зазначити, що, попри спільні авраамічні витоки, кожна з цих традицій виробляла власний спосіб розв'язання проблеми зла. Оскільки юдео-християнська традиція має текстуальний характер, очевидно, що першочергового аналізу потребують сакральні тексти, у яких зафіксовано досвід осмислення проблеми зла. Для юдаїзму таким текстом є Танах, для ісламу – Коран, а для християнства – Новий Заповіт. Водночас розгляд проблеми зла суто в межах цих

© Рязанов В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

текстів відображає лише частину релігійного підходу, адже вони завжди функціонували в супроводі традицій інтерпретації – Мішни й Талмуду, Сунни, Священного Переказу. Варто також зауважити, що релігійні традиції ніколи не існують у культурному та інтелектуальному вакуумі: їх постійно супроводжують філософія, політична думка та наука. У цьому контексті християнська традиція помітно вирізняється на тлі юдаїзму та ісламу, оскільки її розвиток тією чи іншою мірою завжди передбачав взаємодію з філософською рефлексією. Саме ця взаємодія християнської теології з філософією зрештою сприяла формуванню однієї з найскладніших проблем філософії релігії – теодицеї, над розв'язанням якої християнські мислителі працювали практично протягом усієї історії християнства.

Фактично в християнстві проблема зла набула нового звучання, оскільки питання поставало не лише щодо його деструктивного характеру, а й щодо можливості узгодження самого факту його існування з теїстичним образом всемогутнього, всезнаючого й всюди-сущого Бога як уособлення абсолютного блага. Власне кажучи, саме так формулюється класична постановка проблеми теодицеї, яка, на думку багатьох християнських теологів, апологетів і мислителів, є однією з найскладніших для розв'язання. Дослідження логіки та специфіки християнського підходу до проблеми теодицеї є актуальним завданням, оскільки воно дає змогу зрозуміти механізми релігійної свідомості перед обличчям зла, а також окреслити той інструментарій, який вона пропонує для його подолання. Найголовніше ж – такий аналіз дає можливість відповісти на питання, як вона пояснює існування світу, створеного благим Богом, та водночас – наявності зла в різних його проявах.

Як уже зазначалося вище, проблема теодицеї осмислюється в християнській традиції від самого початку її становлення. Саме в книгах Нового Заповіту простежується її ранньохристиянська рецепція, яка згодом стала підґрунтям для формування різноманітних концепцій теодицеї у працях християнських апологетів, Августина Аврелія, отців-каппадокійців, Фоми Аквінського, Готфріда Ляйбніца та інших мислителів. Водночас аналіз сучасних досліджень, присвячених проблемі теодицеї, дає змогу виокремити низку характерних тенденцій у її інтерпретації.

Важливо зауважити, що проблема теодицеї досить активно досліджується в різних наукових дискурсах, зокрема в християнській теології, апологетиці, етиці та філософії релігії. З огляду на окреслений вище фокус дослідження, основну увагу в цій статті буде зосереджено на працях, у яких прямо або опосередковано аналізується проблематика теодицеї в контексті Нового Заповіту. Передусім слід згадати монографію американської дослідниці Л. Екстром *Evil and Theodicy*, у якій авторка пропонує сучасний підхід до осмислення проблеми зла та теодицеї, а також виокремлює вісім різновидів теодицеї, зокрема: теодицею контрасту, характеру, покарання, свободи волі [3, с. 24], божественної близькості, побудови відносин, посмертного існування та викуплення [3, с. 38]. Водночас Л. Екстром не звертається безпосередньо до новозаповітної концепції теодицеї, що зумовлено загалом філософсько-теологічним характером її дослідження. До інших праць, у яких аналізується проблематика теодицеї, належать *Pathways in Theodicy: An Introduction to the Problem of Evil* М. Скотта [7], *Theodicy and the Cross of Christ: A New Testament Inquiry* Т. Голмена [4], *Theodicy from a Logical Point of View* П. Вайнгартнера [12], а також класична аналітично-оглядова праця К. ван Тіля *Evil and Theodicy* [10].

Марк Скотт слушно зауважує, що гріх є ключовим поняттям як Старого, так і Нового Заповіту та постає передусім як непослух Богові [7, с. 17]. Дослідник також наголошує, що Новий Заповіт інтерпретує зло переважно в моральних, а не метафізичних категоріях [7, с. 21]. Монографія М. Скотта вирізняється комплексністю підходу до осмислення проблеми зла і теодицеї. Зокрема, автор виокремлює академічний підхід,

який охоплює соціальні та гуманітарні науки, а саме філософію, релігієзнавство й академічну теологію [7, с. 61–62], а також апологетичний, пасторський і персональний підходи [7, с. 62–63]. Водночас проблематику теодицеї в Новому Заповіті в дослідженні М. Скотта висвітлено обмежено. Що стосується монографії Т. Голмена *Theodicy and the Cross of Christ: A New Testament Inquiry*, то вона вирізняється виразним біблеїстичним фокусом. Автор наголошує, що смерть Ісуса Христа є джерелом новозавітної теодицеї [4, с. 1]. Фактично дослідник пропонує осмислювати теодицею Нового Заповіту крізь призму христології. Натомість у працях П. Вайнгартнера [12] та К. Ван Тіля [10] новозавітна версія теодицеї безпосередньо не розглядається: автори віддають перевагу відповідно логіко-аксіоматичному [12, с. 7], історико-філософському [10, с. 7] та теологічному аналізу проблеми [10, с. 63]. Короткий аналіз новозавітної теодицеї також представлений у монографії сучасного німецького теолога Германа Форлендера *Is God Just? Theodicy and Monotheism in the Old Testament with Special Regard to the Theology of Deutero-Isaiah* [11]. Як зазначає дослідник, проблема теодицеї не є виразно артикулярованою в Новому Заповіті, в жодному з його текстів не здійснюється спроба раціонального захисту Бога перед лицем страждання у світі [11, с. 134].

Короткий огляд джерел за темою дослідження засвідчує наявність багатоперспективних і мультиметодологічних підходів до осмислення проблематики теодицеї, водночас виявляючи порівняно обмежену увагу до новозавітної теодицеї. Отже, метою цієї статті є аналіз текстів Нового Заповіту для виявлення в них теодицеї, а також з'ясування її специфіки та характеру.

Головним методологічним підходом, запропонованим у статті, є дескриптивний підхід, що передбачає опис і класифікацію понять, які прямо або опосередковано пов'язані з проблематикою теодицеї. З огляду на мету та методологічний фокус дослідження основним текстуальним джерелом аналізу є Новий Заповіт у 28-му критичному виданні Нестле-Аланда [9].

Першим важливим питанням, яке доцільно розглянути, є періодична повторюваність поняття зла в текстах Нового Заповіту. У критичному виданні Нестле-Аланда це поняття згадується 118 разів (в англійському перекладі) та походить від трьох основних грецьких словоформ: *πονηρός* (Євангеліє від Матвія 6:23; 12:35; 13:19; 20:15; Євангеліє від Марка 7:22; Євангеліє від Луки 6:45; 11:34; 1 Івана 5:18), *κακός* (Євангеліє від Матвія 24:48), *κακία* (Євангеліє від Матвія 6:34; Послання до Римлян 1:29; Перше послання до Коринтян 15:20; Послання до Ефесян 4:31; Послання до Тита 3:3).

Варто підкреслити, що в центрі уваги цієї статті перебуває не лінгвістичний аналіз грецької лексики чи її англійських перекладів, а насамперед семантичний аналіз відповідних понять та їхня кореляція з проблематикою теодицеї. Водночас лексичний аналіз дає змогу глибше зрозуміти специфіку контекстів уживання терміна «зло» на сторінках Нового Заповіту. Наше дослідження ми розпочнемо з синоптичних Євангелій. Уже з перших розділів Євангелія від Матвія політичний режим Ірода постає як приклад морального й політичного зла, що прагне зберегти владу будь-якою ціною. Вірш 16 другого розділу цього Євангелія демонструє жорстоку рішучість Ірода у збереженні власного панування: «Тоді Ірод, побачивши, що мудреці його обманули, розгнівався і послав убити всіх хлопчиків у Вифлеємі та в усій тій околиці віком до двох років – за часом, який він вивідав у мудреців» [9].

У п'ятому розділі Євангелія від Матвія міститься відомий вірш, який можна вважати квінтесенцією моральної філософії християнства: «А Я кажу вам: не противтеся злому; але хто вдарить тебе в праву щоку, підстав йому й іншу» [9]. Цей вірш, як і загалом другу

частину п'ятого розділу, відомий американський біблієзнавець Р. Браун визначає як «етику нового законодавця», що є показовою не лише з погляду її впливу на християнську мораль, а й у контексті імпліцитної христології [2, с. 61].

Слід також зауважити, що в Матвія, як і в інших синоптиків, наявні уривки з дуалістичним розумінням проблеми зла. Уже в дванадцятому розділі подано опис дискусії Ісуса з фарисеями: «Почувши це, фарисеї сказали: Він виганяє демонів не інакше, як силою Вельзевула, князя демонів. Знаючи їхні думки, Він сказав їм: Кожне царство, що розділилося саме проти себе, спустошується, і жодне місто чи дім, розділені самі проти себе, не встоять. Якщо ж сатана виганяє сатану, то він розділвся сам проти себе; як же тоді встоїть його царство?» [9].

Загалом для Євангелія від Матвія характерне передусім моральне розуміння зла з виразними політичними конотаціями. Водночас у наративі цього Євангелія відсутнє розгорнуте осмислення проблеми теодицеї в тій формі, у якій вона постає в класичній філософсько-теологічній традиції.

Євангеліє від Марка, яке більшістю дослідників визнається найранішим [2, с. 45], загалом репрезентує проблему зла в тих самих категоріях, що і Євангеліє від Матвія. Так, у сьомому розділі підкреслюється морально-антропологічний характер зла: «І Він сказав: те, що виходить з людини, те й оскверняє її. Бо зсередини, із серця людини, виходять злі думки, розпуста, крадіжки, убивства, перелюб, жадібність, злоба, обман, похіть, заздрість, наклеп, гордість, безумство. Усі ці злі речі виходять зсередини й оскверняють людину» [9]. Якщо ж звернутися до Євангелія від Луки, зокрема до шостого розділу, можна побачити, що Христос використовує риторичний прийом у дискусії з фарисеями: «Ісус сказав їм: Запитую вас: чи дозволено в суботу чинити добро чи зло, рятувати життя чи губити його?» [9]. Показово, що в цьому уривку, як і в багатьох подібних наративах синоптичних Євангелій, проблема зла постає передусім у певному етико-антропологічному вимірі. Водночас ці тексти майже не порушують питання про його онтологічний статус.

Євангеліє від Івана традиційно вирізняється серед синоптичних Євангелій не лише своєю високою христологією, а й специфічною мовою, розгорнутим комплексом образів та особливими смисловими акцентами. У цьому контексті важко не погодитися з Р. Брауном, який зауважує, що «Євангеліє від Івана – це Євангеліє, в якому стиль і теологія тісно поєднані» [2, с. 116]. Символізм іванівського тексту особливо виразний у тих місцях, де синоптики висловлюються відносно прямо. Так, у третьому розділі, у вірші 20, зазначається: «Бо кожен, хто чинить зло, ненавидить світло і не приходить до світла, щоб його діла не були викриті». Водночас Іван, подібно до синоптиків, послуговується морально-антропологічною дихотомією, яку в п'ятому розділі репрезентує 29-й вірш: «і вийдуть: ті, хто чинив добро, – на воскресіння життя, а ті, хто чинив зло, – на воскресіння суду» [9].

Можливо, чи не єдиним уривком Нового Заповіту, в якому безпосередньо порушується проблема теодицеї, є фрагмент із першого розділу соборного послання апостола Якова: «Нехай ніхто, коли спокушується, не каже: Я спокушаюся Богом, бо Бог не може бути спокушений злом і Сам нікого не спокушає. Але кожна людина спокушується, коли її вабить і спокушає власне бажання» (Як. 1:13–14) [9]. На наш погляд, саме ці вірші фактично формують основу для подальшого теоретичного осмислення проблеми теодицеї. Характерно, що Р. Браун вважає таку принципову позицію Якова щодо непричетності Бога до походження зла наслідком впливу традиції, представленої у неканонічній книзі Сираха [2, с. 270].

Близький за проблематикою до тексту Якова уривок зустрічаємо і в Третьому соборному посланні апостола Івана: «Улюблені, не наслідуйте зла, а наслідуйте добро. Хто чинить добро, той від Бога; а хто чинить зло, той не бачив Бога» (3 Ів. 1:11) [9].

Що стосується послань апостола Павла, то в них простежується дещо інша, проте концептуально споріднена тенденція. У Посланні до Римлян апостол неодноразово наголошує, що гріховні вчинки людей є наслідком їхньої відмови вшанувати Бога та дякувати Йому, внаслідок чого «вони стали марними у своїх думках, і їхні нерозумні серця затьмарилися» (Рим. 1:21) [9]. Результатом такого морального занепаду, за Павлом, стало те, що «Бог віддав їх у пожадливості їхніх сердець до нечистоти, щоб вони знеславили свої тіла між собою, бо вони замінили правду про Бога на неправду і поклонялися та служили створінню, а не Творцеві, який благословенний навіки» (Рим. 1:24–25) [9]. Коментуючи ці уривки, Р. Браун зазначає: «Павло прагне показати, що милостивий Бог був пізнаваний ще від створення світу. З погляду стандартних єврейських цінностей у язичницькому світі божественний образ був затьмарений ідолопоклонством, яке проявлялося в похоті та розпусному способі життя» [2, с. 204].

Загалом слід зауважити, що проблематика теодицеї в Новому Заповіті присутня радше імпліцитно, жоден з авторів євангельських текстів чи апостольських послань не приділяє їй спеціальної уваги, за можливим винятком послання Якова та частково іоаннівської традиції. У сучасній науковій літературі, зокрема в межах біблеїстики, загальновишарпанним є твердження, що проблема теодицеї міститься в біблійних текстах, однак вона не отримує чіткої та систематичної артикуляції. Один із найавторитетніших біблеїстів останніх десятиліть Ніколас Томас Райт у своїй монографії *Evil and the Justice of God* зазначає, що Євангелія розповідають історію про те, як зло у світі – політичне, соціальне, особисте, моральне й емоційне – досягає свого апогею, а також про те, як довготривалий Божий задум щодо Ізраїлю (і водночас щодо Самого Себе) зрештою знаходить свою кульмінацію. Обидві ці нарративні лінії, за Райтом, поєднуються в історії про те, як Ісус із Назарету проголосив Царство Боже та прийняв жорстоку смерть [13, с. 51].

Уже згадуваний нами дослідник проблеми теодицеї Марк Скотт слушно зауважує, що «те, що було неявним і недостатньо окресленим у Старому Заповіті, стає більш явним і зрозумілим у Новому Заповіті, хоча й не набуває повністю систематичного характеру». Зокрема, тексти Івана символічно розмежовують всесвіт на царства світла і темряви, що, ймовірно, відсилає до образів Бут. 1:3–4 та водночас пропонує їх нове теологічне переосмислення. Образи світла і темряви в цих текстах мають багатозначний характер: світло символізує Бога, життя, істину і добро, тоді як темрява асоціюється із сатаною, смертю, гріхом і демонічною діяльністю. Новий Заповіт чітко ідентифікує Бога як світло, зокрема в 1 Ів. 1:5: «Бог є світло, і в Ньому немає жодної темряви». Аналогічно Євангеліє від Івана називає Христа «світлом», яке «світить у темряві» (Ів. 1:5; пор. 1:7–9). Таким чином, світло постає символом Божої природи як джерела життя, добра та істини. Водночас цей образ має й чіткий етичний вимір: «ходіння у світлі» (1 Ів. 1:7) означає моральне втілення та практичну реалізацію Божої істини і добра в людському житті. Отже, символ світла в традиції Івана поєднує в собі взаємопов'язані теологічні, космологічні та етичні значення [7, с. 23].

Коротко підсумовуючи, доцільно виокремити основні результати дослідження проблематики теодицеї в Новому Заповіті. По-перше, на сторінках Євангелій і апостольських послань проблема зла постає як багатовимірне явище: з одного боку, зло осмислюється як моральне – як в особистому, так і в колективному вимірах, а з іншого – як політичне та соціальне. Водночас провідний акцент автори новозавітних текстів роблять саме на його морально-антропологічному вимірі, не порушуючи при цьому питання про онтологічний статус зла.

По-друге, Новий Заповіт не містить систематичного викладу теодицеї. Поодинокі та фрагментарні зауваги, зокрема в посланнях апостолів Якова та Івана, лише підтверджують,

що загалом проблематика теодицеї не перебувала в центрі зацікавлень ані авторів, ані первинних адресатів новозавітних текстів.

По-третє, загальний контекст новозавітного осмислення природи й походження зла формується передусім у межах христологічної та сотеріологічної перспектив. Тож можна стверджувати, що в Новому Заповіті проблема теодицеї наявна радше імпліцитно, тоді як її більш розгорнута концептуалізація стала можливою вже в подальші періоди розвитку християнської апологетики, патристики та схоластики.

Список використаної літератури

1. Boyd G. Satan and the Problem of Evil: Cconstructing a Trinitarian Warfare Theodicy. Downers Groove : IVP Academic, 2001. 456 p.
2. Brown R. An Introduction to the New Testament: The Abridged Edition. New Haven, London : Yale University Press, 2016. 346 p.
3. Ekstrom L. Evil and Theodicy. Cambridge : Cambridge University Press, 2023. 70 p.
4. Holmen T. Theodicy and the cross of Christ: a New Testament inquiry. 2019. London, New York : T&T CLARK, 2019. 182 p.
5. Macdonald P. God, Evil, and Redeeming Good: A Thomistic Theodicy. New York, London : Routledge. 2023. 267 p.
6. Rom-Shiloni D. Voices from the ruins: theodicy and the fall of Jerusalem in the Hebrew Bible. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 2021. 580 p.
7. Scott M. Pathways in Theodicy: An Introduction to the Problem of Evil. Minneapolis : Fortress Press, 2015. 232 p.
8. Theodicy in the world of the Bible / edited by Antti Laato and Johannes C. De Moor. Leiden, Boston : Brill, 2003. 880 p.
9. The Greek-English Parallel New Testament: Nestle-Alland (28th Revised Edition) English Standard Version, ePub Edition. Wheaton : Crossway, 2012.
10. Van Til C. Evil and Theodicy [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.monergism.com/thethreshold/sdg/vantil/Evil%20And%20Theodicy%20-%20Cornelius%20Van%20Til.pdf> (дата звернення: 22.01.2026).
11. Vorländer H. Is God Just? Theodicy and Monotheism in the Old Testament with Special Regard to the Theology of Deutero-Isaiah. Berlin : Peter Lang, 2022. 167 p.
12. Weingartner P. Theodicy From a Logical Point of View. Berlin : Peter Lang, 2021. 165 p.
13. Wright N. Evil and the Justice of God. Downers Groove : IVP Books, 2006. 176 p.

THEODICY IN THE NEW TESTAMENT

Vladyslav Riazanov

Oles Honchar Dnipro National University,

Faculty of Social Sciences and International Relations, Department of Philosophy

Nauky Avenue, 72, 49045, Dnipro, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0000-9242-5775>

The problem of theodicy has long held the status of a classical issue within Christian philosophy, theology, and apologetics, as it confronts them with a fundamental worldview dilemma: if a good God created a perfect world, for what reason does evil exist within it, and if not, can God then be considered omnipotent? Over the centuries, Christian thinkers have sought to propose various solutions to this problem, advancing original concepts and arguments. Nevertheless, no final or universally accepted resolution to the problem of theodicy has yet been achieved. This is partly explained by the multidimensional nature of the problem itself, since human experience of evil encompasses natural, political, social, and moral

dimensions. At first glance, the problem of theodicy may appear to be a product of medieval intellectual tradition; however, its roots are, in fact, embedded in the biblical context. At the same time, within the texts of the New Testament the problem of theodicy is present primarily in an implicit manner. The authors of the Gospels and apostolic epistles were chiefly concerned with ethical and soteriological issues, which possessed a pronounced anthropological orientation. Only in a limited number of New Testament passages can one identify explicit formulations directly related to the problem of theodicy. Particularly illustrative in this respect is the Catholic Epistle of James, which emphasizes that God “tempts no one and is not tempted by evil”, thereby placing responsibility for personal evil solely upon the individual. A similar understanding of theodicy can be observed in the Catholic Epistles of John. As for the Gospels and the epistles of the Apostle Paul, their primary focus lies on Christological and soteriological perspectives, as well as on the theme of resistance to evil, while the question of its ontological status is not explicitly addressed. According to a number of contemporary biblical scholars, including Raymond Brown and N. T. Wright, Christology constitutes the key to understanding the problem of evil in the New Testament.

Key words: theodicy, New Testament, evil, the problem of evil, sin, salvation.

Дата першого надходження статті до видання: 24.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026